

BURDUR İLAHİYAT DERGİSİ

Burdur Theology Journal

(Haziran / June 2025) Sayı 10 | e-ISSN: 2980-2407

Kur'ân Tefsiri Bağlamında Yahudi Tevhid Anlayışına Eleştirel Bir Bakış: Nazmü'd-Dürer Örneği

A Critical View to the Jewish Understanding of Tawhid in the Context of Qur'anic Exegesis: The Case of
Nazm al-Dürer

Abdullah ORER

<https://orcid.org/0009-0002-0442-4946>

2230202413@ogr.mehmetakif.edu.tr

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

<https://ror.org/04xk0dc21>

İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi, Burdur, Türkiye

Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Faculty of Theology, Department of History of Religions, Burdur, Türkiye

Atıf | Cites As

Orer, Abdullah. "Kur'ân Tefsiri Bağlamında Yahudi Tevhid Anlayışına Eleştirel Bir Bakış: Nazmü'd-Dürer Örneği" *Burdur İlahiyat Dergisi* Sayı 10 (Haziran 2025), 78-95.

<https://doi.org/10.59932/burdurilahiyat.1688094>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü/Article Types	: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Received	: 30 Nisan/April 2025
Kabul Tarihi/Accepted	: 21 Haziran/June 2025
Yayın Tarihi/Published	: 30 Haziran/June 2025

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. Abdullah ORER.

Çıkar Çatışması/Conflicts of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. / The author(s) has no conflict of interest to declare.

Finansman/Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır. / The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Etik Bildirim/Complaints: ifd@mehmetakif.edu.tr

Telif Hakkı & Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

A Critical View to the Jewish Understanding of Tawhid in the Context of Qur'anic Exegesis: The Case of Nazm al-Dürer

Abstract

In the tradition of divine revelation, a prophet was sent to every community, and these prophets conveyed the principles of monotheism in order to guide people toward the correct belief in God. However, after the death of the prophets, these teachings were gradually distorted in various ways. Particularly under the influence of social, political, and cultural factors, significant deviations in the conception of God emerged within different religious groups. Judaism is among the belief systems that were affected by such distortions. The Qur'an contains numerous verses addressing the People of the Book, in which references are made to sacred texts such as the Torah, the Gospel, and the Psalms, and the Jewish belief system is subject to critique. Issues such as attributing a child to God, characterizing Him with poverty, taking religious scholars as lords, killing prophets, becoming overly worldly, and viewing themselves as a superior race are discussed in detail in the Qur'an. These beliefs and attitudes are identified as deviations from the truth and from monotheism. This study aims to examine how the critiques of Jews found in the Qur'an are treated in the commentary Nazm al-Durar fi Tanasub al-Āyāt wa al-Suwar, authored by Imam Burhān al-Dīn al-Biqā'ī, one of the prominent figures of the classical tafsir tradition. A member of the Shāfi'ī school and a student of a distinguished scholarly circle, Biqā'ī emphasized the rhetorical and structural coherence (nazm and tartīb) between verses in his exegesis. While interpreting verses concerning the Jews, the author does not limit himself to lexical explanations; instead, he incorporates the historical context, knowledge of Jewish sacred texts, and the monotheistic struggle of Prophet Abraham to highlight the Qur'an's emphasis on tawhīd (divine unity). A qualitative method was adopted in this research, in which Biqā'ī's relevant exegetical comments were analyzed through content analysis and systematically evaluated in the context of his interpretations of the Qur'anic verses. Biqā'ī considered the polytheistic beliefs of the Jews as a deviation from the monotheistic principles of their ancestor, Prophet Abraham, and he meticulously demonstrated how human attributes ascribed to God are rejected from the Qur'anic perspective. Furthermore, he emphasized that the Jews violated their covenants with God, opposed prophets for worldly gains, and distanced themselves from divine mercy. In conclusion, Biqā'ī's approach not only reveals how criticisms of the People of the Book were shaped within the classical tafsir tradition but also offers a valuable contribution to the preservation and defense of monotheistic belief within the broader context of Islamic thought.

Keywords: Bikā'i, Qur'an, Tawhid, Judaism, Nazm al-Dürer, Faith.

Kur'an Tefsiri Bağlamında Yahudi Tevhid Anlayışına Eleştirel Bir Bakış: Nazmü'd-Dürer Örneği*

Öz

İlahi vahiy geleneğinde her topluma bir peygamber gönderilmiş, bu peygamberler insanları doğru Tanrı inancına yönlendirmek amacıyla tevhid esaslarını tebliğ etmişlerdir. Ancak peygamberlerin vefatından sonra zamanla bu öğretiler çeşitli şekillerde tahrif edilmiş ve özellikle toplumsal, siyasi ve kültürel etkenlerle birlikte, çeşitli inanç grupları içerisinde Tanrı tasavvurunda önemli sapmalar meydana gelmiştir. Yahudilik de bu sapmalardan etkilenen inançlar arasında yer almaktadır. Kur'an-ı Kerim'de Ehl-i Kitap'a yönelik pek çok ayet bulunmakta olup, bu ayetlerde Tevrat, İncil ve Zebur gibi kutsal metinlere göndermeler yapılmakta ve Yahudilerin inanç yapısı eleştirilmektedir. Yahudilerin Allah'a çocuk isnad etmeleri, O'nu fakirlikle nitelendirmeleri, din âlimlerini Rab edinmeleri, peygamberleri öldürmeleri, dünyevileşmeleri ve kendilerini üstün ırk olarak görmeleri gibi hususlar, Kur'an'da detaylı şekilde ele alınmakta ve bu tür inanç ve tutumların hakikatten ve tevhid inancından sapmalar olduğu belirtilmektedir. Bu çalışma, klasik tefsir geleneğinin önemli temsilcilerinden İmam Burhānuddīn el-Bikā'i'nin Nazmü'd-Dürer fi Tanāsübü'l-Āyāt ve's-Süver adlı tefsirinde, Yahudilere yönelik Kur'an'da yer alan eleştirilerin nasıl ele alındığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Şâfiî mezhebine mensup olan ve zengin bir hoca kadrosundan ders alan Bikâ'i, tefsirinde ayetler arasındaki nazım ve tertip ilişkisini ön plana çıkarmıştır. Müellif, Yahudilerle ilgili ayetleri yorumlarken yalnızca lafzî açıklamalarla yetinmemiş, tarihsel bağlamı, Yahudi kutsal metinlerine dair bilgileri ve Hz. İbrâhim'in tevhid mücadelesini dikkate alarak Kur'an'ın tevhid vurgusunu ön plana çıkarmıştır. Araştırmada nitel bir yöntem benimsenmiş, Bikâ'i'nin ilgili ayet yorumları içerik analizi yöntemiyle incelenmiş ve Kur'an ayetlerine getirdiği yorumlar bağlamında sistematik olarak değerlendirilmiştir. Bikâ'i, Yahudilerin şirk içeren inanışlarını, atalarının Hz. İbrâhim'in tevhid ilkesine zıt bir çizgiye savrulmaları olarak değerlendirmiş, Allah'a isnad edilen insani özelliklerin Kur'an perspektifinden nasıl reddedildiğini detaylı biçimde ortaya koymuştur. Ayrıca Yahudilerin Allah ile olan ahitlerini bozdukları, dünyevi menfaatler uğruna peygamberlere karşı geldikleri ve ilahi rahmetten uzak kaldıkları vurgulanmaktadır. Sonuç olarak İmam Bikâ'i'nin yaklaşımı, yalnızca klasik dönem tefsir geleneğinde Ehl-i Kitap'a

* Bu çalışma Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Dr. Öğr. Üyesi Osman ERASLAN danışmanlığında devam eden "Nazmü'd-Dürer'de Yahudiliğin İnanç Esaslarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir. / This study is derived from Master's thesis entitled "Evaluation of the Principles of Judaism in Nazmü'd-Dürer in Terms of the History of Religions", conducted under the supervision of Asst. Prof. Osman ERASLAN at Burdur Mehmet Akif Ersoy University.

yönelik eleştirilerin nasıl şekillendiğini ortaya koymakla kalmayıp, aynı zamanda İslam düşünce geleneği içerisinde tevhid inancının korunması ve müdafaası açısından değerli bir katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bikâî, Kur'ân, Tevhid, Yahudilik, Nazmü'd-Dürer, İnanç.

Giriş

Kur'ân'ı Kerîm'de Ehl-i Kitap ile ilgili pek çok ayet yer almakta, bu ayetlerde Yahudiler hakkında Tevrat, İncil ve Zebur gibi temel kaynaklara da göndermeler yapılmaktadır. İmam Bikâî, *Nazmü'd-Dürer* adlı tefsirinde bu kaynaklara doğrudan başvurarak Ehl-i Kitap'la ilgili ayetleri yorumlamış, bu yönüyle çağdaşlarından ayrılmıştır. Onun bu yöntemi ve ilmi yaklaşımı, hayatı boyunca sürdürdüğü geniş ilmi seyahatler ve zengin hoca çevresi ile doğrudan ilişkilidir. Şâfi mezhebine mensup olan İmam Bikâî'nin tam adı, Ebû'l-Hasen Bürhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen er-Rûbât el-Hırbevî el-Bikâîdir.¹ Rubât, müellifin dedesinin lakabıdır. Hasen; çevik, zayıf ve uzun boylu bir kişi olup, yakınlarından büyük bir zat, gençliğinde onu uyurken gördüğünde, ince ip anlamına gelen "مقاط" terimini kullanarak, "Sanki ince bir ip gibisin" (كانك مقاط) demiştir. Fiziksel olarak gelişmeye başladığında ise, kalın ip anlamına gelen bir ifadeyle, "Sen rubat oldun" (صرت رباط) demiştir. Müellifin dedesinin bu lakabına dair kısa bir bilgi verildikten sonra, er-Rubât kelimesi hakkında Bikâî şu açıklamada bulunur: er-Rubât kelimesi, halk arasında hatalı bir şekilde "ra" harfinin kesresiyle "ribât" şeklinde söylenmektedir. Rubât, "Bikâ'ul-Azîz" olarak bilinen bir bölge olup, Hırba Revhâ köyünün başka bir adıdır.² Günümüz Lübnan topraklarında bulunan bir arazi olan "Bikâ" adlı bölgede doğan müellif, doğduğu yere nispetle dönemin tarihçileri tarafından "Bikâî" olarak anılmıştır.³ İmam Bikâî'nin aldığı eğitim, büyük ölçüde ilmi tahsili için gerçekleştirdiği seyahatler ve hocalarıyla birlikte yaptığı telif ve tedrisat faaliyetleri çerçevesinde şekillenmiştir. Doğduğu şehir olan Bika'dan başlayarak, Kahire ve dönemin önde gelen ilim merkezlerine yaptığı seyahatler, ona geniş bir coğrafyada farklı hocalardan ders alma imkânı sağlamıştır. Bikâî'nin ifadesine göre, hocalarının sayısı yaklaşık olarak bine yakındır,⁴ bu da onun çok çeşitli ve geniş bir ilim çevresiyle etkileşimde bulunduğunu göstermektedir. Bu geniş hoca çevresi, Bikâî'nin tefsir, hadis, fıkıh gibi farklı ilim dallarında yetişmesine vesile olmuştur. Bikâî'nin böylesine çeşitli bir hoca grubundan aldığı eğitim, onun ilmî yolculuğunda önemli bir temel oluşturmıştır.

Velûd bir yazar olarak bilinen İmam Bikâî'nin telif ettiği eserlerin sayısı kesin olarak bilinmemektedir. Kendisinin "*Fihristü muşannefât*" adlı eserinde altmış üç eser telif ettiği kayıtlıken bazı kaynaklarda ise yüze yakın eser telif ettiği rivayet edilmiştir.⁵ Ayrıca İmam Bikâî, gelecek nesillerin istifade etmesi için Kur'ân, tefsîr, ahkâm, edebiyât, mantık, uzay bilimi ve tarih gibi birçok ilim alanında değerli eserler bırakmıştır. Onun Kitâb-ı Mukaddes'ten yaptığı alıntılar ve ayetler ile sureler arasındaki münasebeti⁶ ön plana çıkarması, kendisine yönelik eleştirilere de

¹ Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî ed-Dımaşkî, el-A'lâm, (Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002), 1/56; Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed es-Sehâvî, ed-Davû'l-Lâmi' li Ehli'l-Karni't-Tâsi' (Beyrut: Mektebetü'l-Hayat), 6/79.

² Ebû'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen er-Rubât el-Hırbâvî el-Bikâî, İzhârü'l-Asr, (Riyad: y.y., 1992), 1/23. Bikâî, en-Nüketü'l-Vefiyye bimâ fi Şerhi'l-Elfiyyeti'l-Hadîsiyye, (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd: 2007), 1/9; Ebû'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen er-Rubât el-Hırbâvî el-Bikâî, Nazmü'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyât ve's-Süver, (Kahire: Dârü'l- Kütübi'l-İslamiyye, 1984), 22/449.

³ Sehâvî, ed-Davû'l-Lâmi' li Ehli'l-Karni't-Tâsi', 1/101.

⁴ Abdurrahim Kaplan, *Bikâî'nin Nazmü'd-Dürer'inde İsrâîliyyât* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 13.

⁵ Ömer Kara, "Bikâî," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/ 149-150.

⁶ Necati Kara, "Nazmü'd-Dürer" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/463-464.

neden olmuştur. Bunun yanı sıra, şahsına yönelik kin, haset ve kıskançlık gibi kişisel duyguların da bu eleştirilerde etkili olduğu söylenebilir.⁷ Bu durum, Bikâî'nin eserlerinin ve yaklaşımlarının daha geniş ve objektif bir bağlamda ele alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda; Bikâî'nin yöntem ve görüşlerinin dönemindeki dini ve ilmi tartışmaların ışığında incelenmesi, onun çalışmalarına yönelik eleştirilerin daha sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesine katkı sağlayacaktır.

Söz konusu eleştirilerden başka kendisi hakkında yapılan değerlendirmeler de mevcuttur.⁸ Bikâî, eserini Kur'an'daki ayetler ve sureler arasındaki ilişkiyi münasebet ilmi çerçevesinde sistemli bir şekilde ele alan ilk bütüncül çalışma olarak tanımlamıştır.⁹ Müellifin hocası İbni Hacer Askalâni onu asalet ve kerem sahibi muallim olarak; İmam Suyuti ise allame, muhaddis ve hafız olarak övmüştür. İbni İmâd Hanbelî ise müfessir, muhaddis, tarihçi, alleme el-İmam Burhanuddin şeklinde övmüştür. Şevkânî onun hakkında, "Büyük İmam Burhanuddin, ilmi derecede üstün, akli ve nakli ilimler arasını toplayan bir kişiydi" demektedir. Kendisini tanımlarken özellikle, kitap ve sünnetten ayrılmadığını belirtmiş, sahabenin metodunu takip ettiğini ve bu sebeple üstün övgüyü hak ettiğini ifade etmiştir. Tarihçi İbn Tağrıberdî 874/1470 onu "alleme ve hafız" olarak, Muhammed bin İyâs 930/1524 "hadis ilminde uzman, mükemmel bir alimdi" diyerek tanımlamıştır. Matematik hocası Emad İsmail b. İbrâhim b. Eşref Makdisî 852/1448 ise onu: "İyi bir hoca, İmam ve Muhaddis idi" ifadesiyle tanımlamıştır. Onun hadis ilmindeki derin bilgisi, bir muallim olarak yetkinliği ve edebi kişiliği, dönemin hocaları ve öğrencileri tarafından takdir edilmiştir. Bu sebeple, Bikâî'nin ilmî mirası ve hizmetleri, İslâm ilim geleneğinde önemli bir yere sahiptir. Onun farklı alanlardaki yetkinliği ve çok yönlülüğü, İslâm ilim dünyasına yaptığı katkıları daha da değerli kılmaktadır. Bikâî, eserini Kur'an'daki ayetler ve sureler arasındaki ilişkiyi münasebet ilmi çerçevesinde sistemli bir şekilde ele alan ilk bütüncül çalışma olarak tanımlamış ve *Nazmü'd-Dürrer*'in en değerli tefsir kitaplarından biri olduğunu öne sürmüştür.¹⁰

Müellif, "Nazmü'd-Dürrer" adlı tefsirini Allah'ın kudretinin sırlarını ve olayların garip yönlerini ortaya koymak amacıyla kaleme aldığını belirtir. Bu eseri özel bir nazım şekliyle, recz vezninde şiirle yazdığını zikreder. Kitaba "Kitâbu Lemmâ" adını verdiğini; çünkü amacının ayet ve cümleler arasındaki anlam bağlarını açıklamak olduğu serdetmiştir. Her cümlemin kendinden öncekine sıkıca bağlı olduğunu, bu bağın, cümlelerin anlamını derinleştirdiğini ve sözün ruhunu oluşturduğunu ifade etmiştir. "Lemmâ" edatı da bu bağı temsil ettiğinden, kitabın sistematigi bu edat üzerine kurulmuştur.¹¹

Bikâî, bu tefsirini kendisinin en önemli eserlerinden biri olarak nitelendirmiş ve bu alanda kendisinden önce hiç kimsenin böyle bir eser yazmadığını belirtmiştir. Kur'an'daki kelimelerin nazım ve tertip bütünlüğü içerisinde eşsiz olduğunu; insanların ve cinlerin, Allah'ın kitabındaki herhangi bir kelimenin yerine geçebilecek başka bir kelime getiremeyeceklerini ve getirseler dahi Allah'ın belirlediği nazım ve tertipteki anlamı tam olarak ifade edemeyeceklerini öne süren İmam

⁷ Kaplan, *Bikâî'nin Nazmü'd-Dürrer'inde İsrâiliyyât*, 26.

⁸ *Ekrem Abdülvehhab El-Mevsûlî*, *El-İmâmü'l-Allâme Burhaneddin El-Bikâî ve Menhecuhû fi't-Tefsîri*, (Ürdün: Darü'l-Feth, 2014), 43.

⁹ Bikâî, *Nazmü'd-Dürrer*, 1/3.

¹⁰ Bikâî, *Nazmü'd-Dürrer*, 1/3.

¹¹ Bikâî, *Nazmü'd-Dürrer*, (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-İslamiyye, ts.), 22/443.

Bikâî, tefsirini bu imkansızlığı ispat amacıyla kaleme aldığını ifade etmiştir.¹² Ayrıca müellif bu tefsirin *Fethü'r-Rahmân fî Tanâsübî Ecza' el-Kur'ân ve Tercümân el-Kur'ân ve Mubdi' Münâsebât el-Furkân* şeklinde iki ismi daha olduğunu ve dört büyük ciltten telif edildiğini zikretmiştir. Aynı zamanda tefsirinin sonunda "Bu tefsir, o kadar eşsizdir ki, başka hiçbir zaman benzeri duyulmamıştır." sözleriyle eserine övgüde bulunmuştur.¹³

İmam Bikâî'nin Kur'ân'ın nazım ve tertip bütünlüğüne dair yaklaşımı, yalnızca metnin yapısal özelliklerine değil, içerdiği toplumsal ve tarihi göndermelere de dikkat kesilmesini gerekli kılar. Onun tefsirinde, Ehl-i kitap içerisinde önemli bir yer tutan Yahudilere dair âyetler, hem Kur'ân'daki mesajın doğru kavranabilmesi hem de bu topluluğun tarihi ve inançsal geçmişinin daha derinlemesine anlaşılabilmesi için ayrı bir önem taşımaktadır. Zira Kur'ân, geçmiş toplumların tecrübelerini yalnızca bir bilgi aktarımı değil, aynı zamanda evrensel dersler sunan birer ibret vesilesi olarak sunmaktadır. Bu çerçevede, Kur'ân'da Yahudilere atıfta bulunan âyetlerin sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilmesi, Yahudiliğin tarihi kökenlerine ve temel inanç yapılarına kısaca temas etmeyi zaruri kılmaktadır.

Yahudilik, yaklaşık 5–6 bin yıllık geçmişiyle insanlık tarihindeki en eski ilahî dinlerden biri olarak kabul edilmektedir. Ayrıca inanç, ibadet ile ahlak sistemlerinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Tevrat gibi kutsal metinleri ve tarihî mirasıyla hem dinî hem de kültürel düzlemde etkili olmuştur.¹⁴ "Yahudi" kavramı, Yakub'un oğlu Yahuda'ya dayandırılmakta; "İbranî" ve "İsrailoğulları" gibi terimler de bu inanç sistemine bağlı etnik ve tarihsel kimlikleri tanımlamak için kullanılmaktadır.¹⁵ Bu kavramlar, Kur'ân'da Yahudilere yönelik yapılan eleştirilerin tarihsel bağlamda doğru anlaşılmasını mümkün kılmaktadır. Bu çerçevede, bu çalışma Bikâî'nin *Nazmü'd-Dürer* adlı tefsirinde, Yahudilere ilişkin âyetlerin nasıl ele alındığını ve bu yorumların klasik tefsir geleneği içerisindeki yerini incelemeyi amaçlamaktadır.

Her dinin kendine has özellikleri bulunmaktadır. Yahudiliğin temel özelliklerinden biri de, İsrailoğulları ile Tanrı arasında yapılan "Ahd'e (sözleşme), kutsal metinlerinde geniş yer vermesidir.¹⁶ Bu sebeple Yahudilik, aynı zamanda bir "Ahit Dini" olarak da tanımlanmaktadır. İsrailoğulları'nın karşılaştığı zorlukların, bu Ahd'e uymamalarından ve verdikleri sözü yerine getirmemelerinden kaynaklandığı hem Yahudiliğin kutsal kitabı Tanah'ta hem de Kur'ân-ı Kerim'de ifade edilmektedir.¹⁷

Yahudiler kendilerinin ırk olarak seçilmiş halk olduklarını ve Yahudi bir anneden doğmuş olmanın kişinin Yahudi sayılması için zaruri olduğunu savunurlar. Bu durum Yahudi dini kimliğinin diğer dinlerden farklı olarak daha çok soy bağına dayandığını ortaya koymaktadır.¹⁸ Günümüzde Yahudilik, yaşayan dinler arasında farklı bir konumda değerlendirilmektedir. Bu durum, onun "millî din" olarak algılanmasından kaynaklanmaktadır. İlahi kaynaklı her dinin evrensel olması gerektiği düşünülse de Yahudilik, "millî din" olarak nitelendirilmektedir. Bu

¹² Abdullah Abdurrahman el-Hatip, Bikâî ve Tefsirindeki Metodu, (Şârika: Şariat ve İslami Araştırmalar Fakültesi, 1421/2005), 22.

¹³ Bikâî, Nazmü'd-Dürer, 22/443.

¹⁴ Abdurrahman Küçük vd., Dinler Tarihi, (Ankara: Berikan Yayınları, 2020), 251.

¹⁵ Yasin Meral, Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik, (İstanbul: Milet Nihal Yayınları, 2021), 6.

¹⁶ Mehmet Fatih Korkmaz, "Allah'ın İsrailoğulları ile Ahidleşmesi", *KSÜ İlahiyat Fakültesi* 34 (2019), 325.

¹⁷ Abdurrahman Küçük, "Ahid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 532-533.

¹⁸ Ravza Aydın, "Yahudi İman Esasları", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14/25, (2012/1), 206-207.

nitelendirmenin, Babil Sürgünü'nden sonra ortaya çıktığı ileri sürülmektedir.¹⁹ Yahudilik; kutsal kitap, seçilmişlik ve kurtuluş konularında Hristiyanlık ile benzerlik gösterirken, tek Tanrı inancı ve sosyal hayata ilişkin uygulamaları açısından İslam'a benzemektedir.²⁰

Kur'an-ı Kerim'de Yahudilerle ilgili birçok ayet bulunmaktadır. "İsrailoğulları" ve "Yehûd" gibi terimlerin yanı sıra Hz. İbrâhim, Hz. İsmail, Hz. İshak, Hz. Yakup, Hz. Yusuf ve Hz. Musa gibi peygamberlerden de söz edilmektedir. Ayrıca "Ehl-i Kitap" ifadesiyle de Yahudilere atıfta bulunulmuştur. Kur'an'da Yahudiler hakkında verilen bilgiler özetle şu şekildedir: Allah'ın onlara çeşitli nimetler vermesi;²¹ uymaları gereken dini kuralların bildirilmesi;²² peygamberler vasıtasıyla kendilerine ulaşan bu kuralları tahrif etmeleri ve yanlış yorumlamaları;²³ Allah'a verdikleri sözleri ihlal etmeleri ve bunu alışkanlık haline getirmeleri;²⁴ iyiliği emredip kötülükten sakındırma görevini ihmal etmeleri;²⁵ kötü davranışları sonucunda dünyevileşmeleri ve maddi olarak yaşadıkları düşkünlük;²⁶ yeryüzünde fesat çıkarmaya çalışmaları;²⁷ bazı peygamberlere iftira etmeleri veya onları öldürmeleri;²⁸ basit çıkarlar uğruna gerçeği göz ardı etmeleri;²⁹ son olarak da ırkçılık ve taassup içerisinde hareket ederek kendilerini üstün bir ırk olarak görmeleri.³⁰

Kur'an'ın Yahudilere yönelik bu eleştirileri; yalnızca tarihsel bir bilgi aktarımı değil, aynı zamanda bu topluluğun dini ve ahlaki tutumlarına dair kapsamlı bir değerlendirme niteliği taşımaktadır. Yahudiliğin temel inanç yapısının, özellikle tanrı anlayışının nasıl şekillendiğini anlamaya çalışmak, Kur'an'ın yönelttiği eleştirilerin arka planını daha derinlikli bir şekilde kavramamıza imkan tanıyacaktır. Bu bağlamda, aşağıda Yahudilikte tanrı inancının temel esaslarına kısaca değinilecek ve söz konusu inanç yapısının Kur'an perspektifinden nasıl değerlendirildiği üzerinde durulacaktır.

1. Yahudilikte Tanrı İnancı

Konu Yahudilik tarihinde, inanç esaslarının belirginleştirilmesi ve sistematik hale getirilmesi yönünde çeşitli çabalar görülmüştür. Özellikle dış eleştiriler karşısında Yahudi inançlarının savunulması, bu girişimlerin temel motivasyon kaynaklarından biri olmuştur. Bu bağlamda, asıl adı Moses Ben Maimon olan Maimonides'in (1138-1204)³¹ çalışmaları özel bir yer teşkil etmektedir. Musa b. Meymun, Hristiyan ve Müslüman perspektiflerinden Yahudiliğe yöneltilen eleştirileri bertaraf edebilmek için XII. yüzyılda bir Yahudi inanç sistemini

¹⁹ Küçük vd., Dinler Tarihi, 251.

²⁰ Salime Leyla Gürkan, "Kur'an'a Göre Seçilmişlik Kavramı ve İsrailoğullarının Seçilmişliği Meselesi", *İslam Araştırmaları Dergisi* 13 (İstanbul, 2005), 25-26.

²¹ el-Bakara, 2/47-52.

²² Âl-i İmran, 7/93.

²³ el-Mâide, 5/44-45-47.

²⁴ el-Mâide, 5/13.

²⁵ el-Mâide, 5/79.

²⁶ el-Bakara, 2/51, el-A'râf, 7/148-151-152.

²⁷ el-İsrâ, 17/4.

²⁸ el-Mâide, 5/70.

²⁹ Âl-i İmran, 7/187-188.

³⁰ el-Mâide, 5/18, el-Bakara, 2/80.

³¹ Maimonides/rambam (1135-1204): 1135'te Kurtuba'da doğmuş Yahudi düşünür, hukukçu, filozof, hekim ve matematikçidir. İlk eğitimini Talmud âlimi olan babasından almış, İslami ilimlerden de etkilenmiştir. Siyasi nedenlerle ailesiyle birlikte Kurtuba'dan ayrılarak Fas, Filistin ve ardından Mısır'a göç etmiştir. Farklı coğrafyalarda edindiği birikimle ilahiyat, felsefe, tıp ve matematik alanlarında derinleşmiş; *Mişne Tora*, *Delâletü'l-Hâirîn* ve *Kitâbü'l-Fusûl fi't-Tıb* gibi önemli eserler kaleme almıştır. Hem dini hem bilimsel alanlarda otorite kabul edilmiştir. Geniş bilgi için bkz: Yasemin Yurteri, *Ezra, Philo ve Maimonides Özelinde Yahudilikte Değişimler*, (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024), 29-30.

şekillendirmiştir. Her biri “tam bir imanla inanırım ki” ifadesiyle başlayan Tanrı hakkındaki inanç esasları şunlardır:³² Tanrı, var olan her şeyi yaratmış ve mutlak hükümlerlik sahibidir. Tek ve benzersizdir; ondan başka tanrı bulunmaz. Tanrı maddi bir varlık değildir ve hiçbir şekilde şekil veya suretle tasvir edilemez. Ezeli ve ebedi olan Tanrı, yalnızca kendisine ibadet edilmesini emreder; ona ortak koşmak kabul edilemez.³³ Sadece Ortodoks Yahudiler tarafından kabul edilen bu inanç esasları; Tanrı, peygamberlik, kutsal kitap, ahiret ve mesih inancı gibi temel konuları da kapsamaktadır. Ancak, meleklere iman, Yahudi inanç esasları arasında yer almamaktadır.

Yahudilikte mahiyet ve sayı açısından bir ve tek olan, başka varlıklara benzemeyen bir Tanrı anlayışı ile Tanrı'nın dünya ve insanlarla kurduğu ilişkileri ifade eden yaratma, vahyetme ve kurtarma nitelikleri gerek Orta Çağ gerekse modern Yahudi teolojilerinde geniş bir biçimde ele alınmıştır. Bununla birlikte, Yahudilikte kişinin inanç gereği Tanrı hakkında ne düşündüğünden ziyade, Tanrı'ya nasıl ibadet ettiği, yani amel konusu öncelikli bir önem taşımaktadır. Bu nedenle, Yahudi tarihindeki inançla ilgili diğer meselelerde olduğu gibi, Tanrı anlayışı konusunda da çok çeşitli ve bazen birbirine zıt görüşlere yer verilmiştir.³⁴ Yahudilikte en çok kabul edilen görüşe göre hem evrenin yaratıcısı hem de bir ve tek olan Tanrı anlayışı vardır. Hz. Musa, bu tek Tanrı'yı genellikle "Yehova" olarak, bazen de "El" ya da "Elohim" olarak adlandırmıştır. On Emir'e göre, Tanrı'nın adını gereksiz yere anmayan Yahudiler, Tanrı için "Yahve"³⁵ yerine “Ha Şem” ve “Rab” anlamında “Adonay” kelimesini kullanmaktadır.³⁶

Diğer taraftan Tanah'ın tüm metinlerine bakıldığında, tek tanrı inancının, başından itibaren İsrailoğulları'nın dini ve Musa'nın öğretilerinin bir parçası olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, çok tanrılı (politeist) ya da yalnızca bir tanrıya ibadet eden (monoteist) uygulamalar, çoğu zaman peygamberlerin temsil ettiği monoteist inançla eşzamanlı olarak varlık göstermiş ve toplum içinde bu inanç biçimleri ile birlikte ifade edilmiştir.

Günümüzde Yahudilerin kutsal kitabı olan Tevrat'a baktığımızda, Allah'ın birliği ile ilgili bazı ifadeler bulunsa da Hz. Musa'nın kavmine bildirdiği Allah inancını açıkça görmek zordur. Tevrat, Allah'ı insana benzeyen bir varlık olarak tanımlar. Kulak, göz, burun ve el gibi organlarla³⁷ Tanrı, insan suretinde düşünülmekte ve insan özellikleri ona atfedilmektedir.³⁸ Tam anlamıyla tek tanrı inancı, özellikle klasik peygamberler olarak bilinen İsrail peygamberleri tarafından dile getirilmiştir.³⁹ Ancak, bu peygamberlere atfedilen ve genellikle Sürgün döneminde ya da sonrasında yazıldığı düşünülen kitaplarda, tek tanrı inancı yeni bir fikir olarak sunulmamış; aksine, Tevrat öğretisi ve ahit ile bağlantılı bir şekilde yer almıştır.⁴⁰

³² Şinasi Gündüz, Yaşayan Dünya Dinleri, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları 2007), 235-236.

³³ Meral, Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik, 78.

³⁴ Salime Leyla Gürkan, Yahudilik, (İstanbul: İSAM Yayınları, 2013), 106.

³⁵ Yahve isminin anlamıyla ilgili birbirine bağlı iki iddia bulunmaktadır. İlk iddiaya göre; Yahve ismi “var olmak” ve “mevcut olmak” köklerinden türemiş olup, “var olan” veya “mevcut” anlamlarına gelir. Diğer iddiaya göre ise; Yahve, ettiren bir formda olup “var etmek” veya “bir şeyin varlığını sürdürmesine neden olmak” anlamına gelmektedir. Bu iki anlama bakıldığında, Yahve isminin, Kur'an'daki “Hayy” ve “Kayyüm” isimlerine karşılık geldiği söylenebilir. Yahve ismi ilk kez Sina vahyi sırasında (*Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur, İncil* (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi-Yeni Yaşam Yayınları, 2009, Çıkış. 6:3) ilan edilmiştir. (Ayrıca bkz: Meral, Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik, 81-82).

³⁶ Küçük vd., Dinler Tarihi, 266.

³⁷ Yeşaya. 62/8; Yaratılış. 1/26-27; 2. Krallar. 19/16.

³⁸ Yaratılış. 9/5-6.

³⁹ İşaya. 2:11; 40:18-31; 43:10-15. Yeremya.10:6-7, Malaki. 1:5.

⁴⁰ Yer. 2:1-5; Yeşaya. 54:5-6; Hoşea. 8:1-6; 11:1-2; Mal. 3:6-7.

Aynı şekilde, pratikteki çok tanrılı sapmalara rağmen, en azından İsrail için tek bir Tanrı ve gerçek anlamda tek yaratıcı, vahyedicisi ve yargılayıcı Tanrı fikri, Tanah'taki en yaygın anlayış olmuştur. Yukarıda belirtildiği gibi, Tesniye kitabındaki Şema pasajının saf monoteizmi mi yoksa tek bir tanrıya ibadet etmeyi mi (monolatrizmi) çağrıştırdığı konusunda tartışmalar olsa da tek tanrı anlayışı Tanrı'nın birliğini onaylayan en önemli teolojik ifadelerden biri olarak kabul edilmektedir.⁴¹ Çıkış ve Tesniye kitaplarında iki farklı versiyonu bulunan ve "etik dekalog" olarak da adlandırılan On Emir'in ilk iki maddesi, Tanrı'dan başka ilahlara ibadet etmeyi ve heykel veya put yapıp onlara tapmayı kesin bir şekilde yasaklamaktadır.⁴² Bununla birlikte, tek tanrı inancının İsrailoğulları arasında tam olarak benimsendiği ve yaygınlaştığı dönem, kutsal metin eleştirileri ile birlikte, Tanah'ın da belirttiği gibi, Sürgün sonrası dönemdir. Bazı araştırmacılar, yeni bir görüş olarak, tek tanrı inancının (Yahvizm) eski İsrail dininde, çok tanrılı ve çeşitli inançların yanında, başından beri var olduğunu, ancak azınlık görüşü olarak kaldığını; sürgün dönüşünden sonra ise resmi inanç haline geldiğini öne sürmüşlerdir.⁴³

Bu noktada, İsrailoğulları'nın sürgün deneyiminin ve özellikle Tevrat'ı onlara kazandıran kohen-din alimi Ezrâ'nın, sürgün dönüşünde yaptığı reformun önemli bir rolü vardır. Tarihsel süreçte, tek tanrı inancını eski İsrail dininden ayıran önemli bir nokta, Tanah'taki Tanrı anlayışının, Tanrı ile İsrail arasındaki özel ilişkiyi vurgulamasıdır. Özellikle Tevrat'ta, Tanrı'nın birliği daha çok İsrail ile bağlantılı olarak ele alınmıştır. Yani, Yahudi kutsal metinlerinde İsrail Tanrısı, gerçek anlamda tek tanrı ve tüm insanlığın yaratıcısı olarak tanımlansa da bu Tanrı özellikle İsrail topraklarında kendini gösteren ve özel olarak İsrail'in rehberi, koruyucusu ve kurtarıcısı olan bir ilah olarak sunulmuştur.⁴⁴

Yahudilerin kendilerini üstün ve seçkin bir ırk görmeleri, insana ait özellikleri Tanrı'ya atfetmeleri, Tanrı'nın insanla mücadelesi ve başka tanrılarla mücadele etmesi, dünyayı altı günde yaratıp yedinci günde dinlenmesine inanmaları⁴⁵ onların Allah'a inancı konusunda sapkın düşüncelere sahip olduklarını gözler önüne sermektedir. Kur'an-ı Kerim'de Yahudilerin Allah'a inanç konusunda haddi aşmaları, Allah'a ve Hz. Musa'ya karşı isyan etmeleri detaylı bir şekilde işlenmiştir.⁴⁶

⁴¹ Gürkan, Yahudilik, 107.

⁴² Küçük vd., Dinler Tarihi, 266; Fuat Aydın, "Bir Sessizliğin ya da Yhvh'nin Tarihi (YHVH'nin Telaffuz Edilmeme Olgusu Üzerine Bir Araştırma)", *Usûl*, 2 (2004/2), 103-128; Yeşaya. 62/8; Yaratılış. 1/26-27; 2. Krallar. 19/16; Yaratılış. 9/5-6; İşaya. 2:11; 40:18-31; 43:10-15. Yeremya.10:6-7, Malaki. 1:5; Yer. 2:1-5, Yeşaya. 54:5-6; Hoşea. 8:1-6; 11:1-2; Mal. 3:6-7; Gürkan, Yahudilik, 107; Çıkış. 20:1-6; Yasa. 5: 6-10 Tes. 5:7-10. Kitab-ı Mukaddes uzmanları tarafından On Emir'in farklı ve daha eski versiyonları olarak kabul edilen pasajlar için bkz. Çık. 34:15-26; Tes. 27:15-24.

⁴³ Ali Osman Kurt, "Yahudilik'te Sürgün Teolojisi: Tanrısal Bir Ceza Olarak Sürgün" *Dini Araştırmalar Dergisi*, 9/25 (2006), 71/73.

⁴⁴ Tek. 49:24; Çık. 29:45; Say. 35:34; İşa. 44:6; Yoel. 2:18, 27; 3:21; 18:1-3; 33:12; Mez. 8:11; 18:2; Ezra. 1:3; 7:15 vs.

⁴⁵ Tevrat'ta, Allah'ın yeri ve gökleri altı günde yarattıktan sonra dinlenmeye çekildiği (Tekvîn, 2/1-2) ve İsrailoğulları'na bu günde dinlenmelerini emrettiği (Çıkış. 20/8-11) bilgisi, İslâm âlimleri tarafından kabul edilmemektedir. Bunun sebebi, yorulmaktan uzak olan Allah'ın dinlenmeye ihtiyacı olmadığıdır (Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, Lisânü'l-'Arab, nşr. Abdullah Ali el-Kebîr (Kahire: Dârü'l-Maârif, ts.), "sbt" 2/19; Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-Zebîdî, (Beyrut: Dârü'l-Hidâye, 2001), Tâcü'l-'arûs, "sbt" 4/172). Ayrıca, "Andolsun ki biz gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları altı günde yarattık; bize hiçbir yorgunluk değmedi" ifadesi (el-Kâf 50/38), bu durumu net bir şekilde ortaya koymaktadır. (Bkz. Salime Leyla Gürkan, "Sebt", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 36/256-258).

⁴⁶ el-Mâide, 5/20-26; el-A'râf, 7/138-140; el-Bakara, 2/51-52,92-93; el-Mâide, 5/71.

İmam Bikâî, Mâide 69 ve 70. ayetlerde, Allah'a isyan olarak değerlendirilen durumları ele alarak, İsrailoğulları'nın yıldızlara ve ruhani varlıklara yaklaşmak amacıyla putlara tapmalarının, aynı zamanda sihirle meşgul olmalarının, Hz. Musa'nın getirdiği dini öğretilerle çeliştiğini ifade etmektedir. Ayrıca, İsrailoğulları'nın peygamberlere karşı çıkmaları ve onları öldürmeleri, büyük günahlara ve ihanetlere başvurmaları, antlaşmalara sadık kalmamaları, kitaplarındaki hükümleri gizlemeleri ve tövbe konusunda inatçı tutum sergilemeleri, onların iman konusunda haddi aştıklarını vurgulamaktadır. Aynı ayetlerde, Hz. Musa ve Hz. Yuşa dönemlerinde de ilahi emirlere ve yasaklara karşı gelmekle doğru yoldan saptıkları ve benzer hataları tekrar ettikleri ifade edilmektedir. Müellif, Yahudilerin dünyada veya ahirette bir ceza veya utanç yaşamayacaklarına inanarak, "Biz Allah'ın evlatları ve dostlarıyız" gibi ifadelerle kendilerinin hem dünyevi hem de uhrevi bir cezadan uzak olacağına inanmalarını, Allah'a isyan olarak değerlendirmektedir.⁴⁷ Diğer taraftan İmam Bikâî, İsrailoğulları'nın buzağıya tapmalarının ve Allah'ı alenen görmeyi talep etmelerinin, Allah'a karşı büyük bir isyan olduğunun altını çizmektedir.⁴⁸

Müellif, Yahudilerin atası Hz. İbrâhim'in Allah'a şirk koşmadığını, kavmi ile yıldızlara tapmaktan vazgeçmeleri için mücadele ettiğini, ay ve güneşin batışı anında "Bu mu benim Rabbim?" diyerek, hareket eden ve değişen varlıkların ilah olamayacağını gösterdiğini vurgulamıştır.⁴⁹ Ayrıca Bikâî; Hz. İbrâhim'in, güneş ve yıldızlar üzerinden tevhidi ispatlamasının ana sebebi, kavmi olan pers topluluğunun astronomiyle ilgilenmeleri ve yıldızların yükselmesinin güçlü etkiler oluşturduğuna, batmasının ise bu gücün azalması anlamına geldiğine inanmalarıydı. Bu bağlamda, gerçek ilahın değişmeyen bir varlık olduğu vurgulanmakta ve Hz. İbrâhim'in dinin temelini delil ve akla dayalı olduğunu, kör inanç ve taklitten ziyade bilgiye dayandığını ortaya koyduğunu ifade etmiştir.⁵⁰ Öte yandan Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrâhim hakkında; "İbrâhim Yüce Allah'ın seçkin kıldığı peygamberlerden biridir."⁵¹ "O; ne Yahudidir ne Hristiyanıdır ne de müşriklerdendir. O, Allah'ı bir tanıyan gerçek Müslümanlardandır."⁵² "Yüce Allah, Hz. İbrâhim'i dost edinmiştir."⁵³ "İbrâhim, çok içli, yumuşak huylu, misafirperver ve kendini Allah'a adanmış, dosdoğru bir kimsedir."⁵⁴ "O, vazifesini tam yapan ve kendisine suhuf verilen bir peygamberdir."⁵⁵ buyrularak Hz. İbrâhim'in her türlü şirkten uzak olduğu vurgulanmıştır.

İmam Bikâî, İsrailoğullarının buzağıya tapmakla şirke düşmelerine karşı ataları Hz. İbrâhim ve neslinin Allah'a ibadet edip kutsal toprakları şirkten temizlediklerini ve insanları tevhide davet ettiklerini ifade eder. Hz. İbrâhim'in ve sonraki peygamberlerin bu inancı savunduklarını hatırlatarak, Hz. Peygamber'in getirdiği mesajın da bu çağrının bir devamı olduğunu belirtir. Eğer atalarına uymak istiyorlarsa, Hz. İbrâhim gibi tevhid inancına sahip olmaları gerektiğini vurgulamaktadır.⁵⁶ İmam Bikâî, Kur'an'da da yer aldığı üzere Yahudilerin

⁴⁷ Bikâî, Nazmü'd-Dürer, 6/241-246.

⁴⁸ en-Nisa, 4/153. Bikâî, Nazmü'd-Dürer, 5/454.

⁴⁹ el-En'âm, 6/76-77-78.

⁵⁰ Bikâî, Nazmü'd-Dürer, 7/159-160.

⁵¹ Âl-i İmrân, 3/33-34, Meryem 19/58-59.

⁵² Âl-i İmrân, 3/67-95, Meryem 19/43-47.

⁵³ en-Nisa, 4/125.

⁵⁴ Hûd, 11/75, et-Tevbe, 9/114, Meryem, 19/41.

⁵⁵ el-Bakara, 2/124, el-A'lâ, 87/19.

⁵⁶ el-En'âm, 6/76-77-78. Bikâî, Nazmü'd-Dürer, 7/159-160.

Allah'a uygun olmayan sıfatlar ve küfür sözleri sarf etmekle büyük hataya düştüklerini ve “lanetlendiler” ifadesi ile Allah'ın rahmetinden uzak kaldıklarını vurgulamıştır.⁵⁷

Yahudi inanç sisteminde tanrı anlayışı temel bir yer işgal etmekle birlikte, bu anlayışın içerisinde çeşitli problemler ve iç tutarsızlıklar da dikkat çekmektedir. Gerek kutsal metinlerdeki ifadeler gerekse tarihsel gelişim süreci, tanrı tasavvurunun zaman içerisinde farklı yorumlara açık hale geldiğini göstermektedir. Bu bağlamda, tanrı inancına ilişkin temel kabuller ile bu kabullerin doğurduğu problemler ele alınmalıdır.

2. Allah'a Çocuk İsnad Etmeleri

Kur'an-ı Kerim'de Ehl-i Kitap olarak tanımlanan Yahudiler ve Hristiyanlar, peygamberlerinin ölümünden sonra onların insani yönlerini değiştirmiş ve Allah'a yönelik tevhid inancından sapmışlardır. Yahudiler, Yaratıcıyı yaratılana benzetmek suretiyle yanlış bir düşünceye kapılmışlardır. Onlar; ibadet ettikleri Tanrı'nın, tahta oturan ve insan gibi organlara sahip, başında ışık saçan bir taç bulunan bir varlık olduğunu iddia etmiştir.⁵⁸ Bunun yanı sıra, Yahudilerin peygamber olarak kabul ettikleri Ezekiel de benzer bir Tanrı betimlemesinde bulunmuştur. Ezekiel, Babil sürgünü sırasında Kebar ırmağının kıyısında göklerin açıldığını ve Tanrı'nın muhteşem tahtını gördüğünü ifade etmiştir.⁵⁹ Bu durumu din adamları ve bilginler de destekleyerek Allah'ın dinini köklü bir şekilde değiştirmiştir.

Buna bilginleri ve din adamları da alet olmuş, birlikte Allah'ın dinini temelden tahrif etmiştir. Kur'an Ehl-i Kitap'tan söz eden çeşitli ayetlerde bu duruma şöyle ifade etmiştir: “Yahudiler ‘Üzeyir Allah'ın oğludur’ dediler. ‘Hristiyanlar da ‘Mesih Allah'ın oğludur’ dediler. Bunlar, daha önceki inkârcıların söylediklerine benzer biçimde ağızlarından çıkan sözlerdir. Allah onları kahr etsin. Gerçeklerden nasıl da yüz çeviriyorlar.”⁶⁰ Bu ayette Yahudilerin Hz. Üzeyir’le ilgili inançları, Hristiyanların Hz. İsa hakkındaki inançlarıyla birlikte anılmaktadır.

Taberî'nin tefsirinde; Abdullah b. Abbas'tan aktarılan bir rivayete göre, ilgili ayetin nüzul sebebi şu şekilde açıklanır: Yahudi topluluğundan Sellâm b. Mişkem ve arkadaşları, Hz. Peygamber şöyle demişlerdir: “Biz sana nasıl tâbi olalım? Çünkü sen, bizim kiblemiz olan Kudüs’ü bıraktın ve Üzeyir’in Allah'ın oğlu olduğu inancını da kabul etmiyorsun.” Bunun üzerine de bu itiraza karşılık olarak Kur'an'da belirtilen ayet nazil olmuştur.

Yahudilerin, Üzeyir Allah'ın oğludur söylemleri ile ilgili olarak, Taberî'nin Abdullah b. Abbas ve Süddî'den naklettiği iki rivayet bulunmaktadır. Bu rivayetlerden ilki, İsrâiloğulları'nın başlangıçta Tevrat'a bağlı bir şekilde yaşamalarına rağmen zamanla bu ilahi kitaba sırt çevirdiklerini ve ona göre yaşamayı terk ettiklerini öne sürer. Bu durum, ilahi bir ceza olarak Tevrat'ın hafızalardan silinmesine ve Tevrat'ın muhafaza edildiği Tabut'un (Ahid Sandığı) ellerinden alınmasına yol açmıştır. Bu kayıplara son derece üzülen Üzeyir, Allah'a dua ederek Tevrat'ı yeniden öğretmesini istemiştir. Üzeyir'in duası üzerine Allah, onun hafızasına Tevrat'ı geri vermiştir. Bu olay sonrasında, Üzeyir kavmine de Tevrat'ı öğretmiş ve bu sayede toplumunda daha fazla saygınlık kazanmıştır. Bazıları Üzeyir'i “Allah'ın oğlu” olarak nitelendirecek kadar

⁵⁷ el-Mâide, 5/64; Bikâi, Nazmü'd-Dürer, 6/220.

⁵⁸ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Cevzî, Telbisü İblis, (Lübnan: Dârü'l-Fikir, 2001), 67.

⁵⁹ Kutsal Kitap, Eski ve Yeni Antlaşma, (Tevrat, Zebur, İncil), (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2002), Hezekiel. 1:1-26, 1018-1020; Baki Adam, Yahudilik ve Hristiyanlık Açısından Kur'an'ın Tartışmalı Konuları, (İstanbul: Pınar Yayınları, 2011), 70-73.

⁶⁰ et-Tevbe 9/30-31.

ileri gitmişlerdir. İkinci rivayete göre, Amâlika kavmi,⁶¹ Yahudilere saldırarak bir kısmını öldürmüş ve ellerindeki Tevrat'ı almıştı. Geriye kalanlar ise Tevrat kitaplarını dağlara gömmüş ve o bölgeyi terk etmişlerdi. O sırada genç olan ve dağlarda ibadetle meşgul bulunan Üzeyir'in, Tevrat'ı en iyi bilen kişi olduğu anlaşıncı o, kaybolan Tevrat'ı kaleme almıştı. Ülkeden dönen bilginler, gömdükleri Tevrat'ı Üzeyir'in yazdığı metinle karşılaştırdıklarında, arada hiçbir fark bulunmadığını görmüşlerdi. Bunun üzerine, "Allah bunu sana ancak O'nun oğlu olduğun için verdi" diyerek, Üzeyir'e büyük bir saygı göstermişlerdi.⁶²

İmam Bikâî, Üzeyr isminin gerçek adının "El-Âzir" olduğunu, sonra Üzeyr şeklinde Arapçaya çevrildiğini, Nevî'im kitabında "Malaki" olarak anıldığını zikretmiştir. Yahudi iken Müslüman olan Semev'el b. Yahya el-Mağribî (ö.570/1175) "Gayet'ül maksûd fi'r-red ale'n-nasârâ ve'l-yehûd" isimli eserinde mevcut Tevrat'ı toplayan kişinin başka biri olduğunu ve adının Ezrâ olduğunu söylemiş, ayrıca onun bir peygamber olmadığını belirtmiştir. Ayrıca müellif, Yahudi şeriatını ve haberlerini çok iyi bilen Semev'el'in, matematik ve diğer bilimlerde de yetkin olan, fasih ve belîğ konuşan, zekâsı meşhur ve İslâm'a olan bağlılığıyla örnek gösterilen bir kişi olduğunu ifade etmiştir. Diğer taraftan Yahudiler'in ondan nefret ettiklerini, bazı Yahudi din adamlarının onun İslâm hakkındaki görüşlerini eleştirip kendi taraflarına çekmeye çalıştıklarını, Semev'el'in ise onları ilzam edecek güzel cevaplar ile karşılık verdiğini aktarmıştır.⁶³ Bikâî, Tevbe 30. ayeti açıklarken kendileri arasında Allah'a davet eden ve kitaplarıyla insanları uyaran peygamberler bulunduğu halde Yahudilerin putlara taptığını, ayrıca "*Üzeyir Allah'ın oğludur*" sözleriyle de "*Melekler Allah'ın kızlarıdır*" demekle küfre düşen Araplar gibi olduklarını ifade etmektedir. Yine müellif, denizi geçtikten sonra putlara tapan bir kavme rastlayan İsrailoğulları'nın, Hz. Musa'ya "*Onların tanrıları olduğu gibi, sen de bizim için bir tanrı yap!*"⁶⁴ dedikleri için, onların da putperestlerle benzer bir zihniyete sahip olduklarını vurgulamaktadır.⁶⁵

İmam Bikâî, Meryem 35. ayette geçen "سبحانه" (yücedir) ifadesinin, Allah'ın her türlü eksiklikten uzak olduğunu ve hiçbir şeye ihtiyaç duymadığını vurguladığını belirtmektedir. Ona göre; Allah'a çocuk isnat etmek, doğası gereği bir eksiklik anlamına geldiğinden, bu ifade aynı zamanda Allah'ın çocuk edinmesinin mümkün olmadığını da ortaya koymaktadır. Çünkü insanların çocuk edinmek için doğum, yetiştirme ve büyütme gibi süreçlere ihtiyaç duyduğunu, bu durumun Allah hakkında muhal olduğunu açık bir şekilde ifade etmiştir. Aynı ayette Allah'ın bir şey dilediğinde, sadece "كن" (ol) demesinin yeterli olacağını ve o şeyin hemen gerçekleşeceğini zikretmiştir. Bu durum, Allah'ın kudretinin sınırsız olduğunu ve hiçbir fiziksel sürece ihtiyaç duymadan her şeyi var ettiğini göstermektedir. Bu yüzden, Allah'a çocuk isnadının, O'nu insanların sınırlı ihtiyaçları ve süreçlerine indirgemek anlamına geleceğinden bu durumun Allah'a layık olmayacağını vurgulamaktadır.⁶⁶

⁶¹ Çıkış. 17:11. Hâkimler. 3:13.

⁶² Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Camiu'l-Beyan an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et- Türkî, (Kahire: Merkezü'l-Bühûs ve'd-Dirasati'l-Arabiyye ve'l-İslamiyye Bi-Dari Hicr, 2001), 11/409-410.

⁶³ Bikâî, *Nazmü'd-Dürer*, 8./437-438.

⁶⁴ el-A'raf, 7/206. Çıkış. 32:1-35.

⁶⁵ Bikâî, *Nazmü'd-Dürer*, 8/439.

⁶⁶ Bikâî, *Nazmü'd-Dürer*, 12/196.

3. Bilginlerini Rab Edinmeleri

Din adamları toplumların eğitiminde önemli bir yere sahiptir. Toplumlar dini kuralları, hükümleri ve prensipleri din konusunda bilgin kişilerden öğrenirler. Diğer meslek alanlarında olduğu gibi dini alanda da bilgin kişilere kutsiyet atfetmek doğru değildir. Fakat bazı dinlerde din adamlarına özel yetkiler ve statüler verilmiştir. Yahudilik, Hristiyanlık, Brahmanizm, Zerdüştlük gibi dinlerde din adamları özel bir yerde konumlanmış ve bir ruhban sınıfı ortaya çıkmıştır.⁶⁷ İslam dininde, diğer bazı dinlerin aksine, ruhban sınıfı veya din adamları için özel bir statü ve imtiyaz yoktur. İslam'da dini eğitim ve hizmetleri yerine getirecek kişilerin seçimi, yalnızca liyakat temelinde yapılır; dolayısıyla bu kişiler, toplumda ayrıcalıklı bir konumda görülmezler. Onların dinî hükümleri değiştirmeleri veya Allah'ın iradesine aykırı bir hüküm vermeleri mümkün değildir. Din adamlarının Allah Teâlâ'nın belirlediği kurallara uymaksızın kendi istek ve arzularına göre hükümler vermeleri, toplumun da bu konuda onlara uymaları bilginlerini Rab edinmeleri anlamına gelmektedir. Nitekim onların tevhide aykırı olan bu düşüncüleri Kur'ân-ı Kerim'de şu ifadelerle kınanmış ve eleştirilmiştir; *"Onlar, Allâhı bırakıp bilginlerini, râhiblerini, Meryemin oğlu Mesîhi Tanrılar edindiler. Halbuki bunlar da ancak bir olan Allaha ibâdet etmelerinden başkasıyla emr olunmamışlardır. Ondan başka hiçbir Tanrı yok. O, bunların eş tutageldikleri her şeyden münezzehtir."*⁶⁸

Ayet-i kerimede geçen 'rabler' ifadesiyle kastedilen, Yahudi ve Hristiyanların, âlim ve ruhbanlarının alemin ilahları olduklarına inanmaları değil, aksine o ahbâr (âlim) ve ruhbanların koyduğu her türlü emir ve yasaklara itaat etmeleridir. Aynı ayette bahsedilen Yahudi ve Hristiyan din adamlarıyla ilgili ifade, Kitab-ı Mukaddes'teki *"Yazıcılar ve Ferisiler, Musa'nın kürsüsüne sahiptirler; onlar ne derse yapınız"* şeklindeki ifadeyle de desteklenebilir. Ayrıca Ferisiler ve Yazıcılar, halkı dini kurallara uymaya çağırırken kendilerinin bu kurallara tam olarak uymamaları sebebiyle eleştirilmiştir.⁶⁹

Bikâî mezkûr ayetin tefsirinde şöyle değerlendirmelerde bulunmuştur: "Onlar, Allah'a mahsus olan ilahi yetkiler konusunda din alimlerinin haram kıldıkları şeyleri haram, helal kıldıkları şeyleri ise helal kabul ederek, adeta kendilerini tanrı gibi görmüşlerdir. Ayette geçen, 'من دون الله' (Allah'tan başka) ifadesiyle, onların, yüce sıfatlara sahip olan Allah'tan başka bir otoriteye başvurdukları, ona dayanıp işlerini ona göre düzenledikleri ifade edilmiştir. Hatta öyle ki, haram ve helalin belirlenmesinde onlara uymuşlardır. Müellifim, onların, Hz. İsa'yı "Allah'ın oğlu" olarak kabul ettikleri için onu böyle bir statüye koyduklarını, bu sebeple de ona ibadet ettiklerini ifade etmiştir. Bikâî, ayette Hz. İsa'nın, Meryem oğlu olarak zikredildiğini, onun da diğer insanlara özgü olan doğum, büyüme, yeme, içme gibi halleri yaşadığını vurgulamıştır. Bikâî, zikredilen özelliklerin onun bir beşer olduğunu gösterdiğini ve bu niteliklere sahip bir kimsenin ilah olmasının mümkün olmadığını ifade etmiştir. Müellif ayrıca, Hz. İsa'nın "Ben Allah'ın kuluym ve elçisiyim" sözüyle hem aklî hem de naklî delillerle onun ilah olamayacağını açıkça ifade ettiğini belirtmiştir.⁷⁰

Bikâî, tefsirin devamında Adî b. Hâtim tarafından nakledilen şu rivayete yer vermiştir: *Bir gün Hz. Peygamber'e geldim ve boynumda altından yapılmış bir haç vardı. O da bana, "bunu çıkar" dedi. Ben de haçı çıkarıp attım. Sonra Hz. Peygamber, Berâe (Tövbe) Suresi'ni okurken*

⁶⁷ Salime Leyla Gürkan, "Ruhban", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/204-205.

⁶⁸ Tevbe, 9/31.

⁶⁹ Matta. 23:1-2.

⁷⁰ Bikâî, Nazmü'd-Dürer, 8/441-442.

yanına geldim ve şu ayeti okudu: "Onlar, Allâhu bırakıp bilginlerini, râhiblerini, Meryemin oğlu Mesîhi Tanrılar edindiler. Halbuki bunlar da ancak bir olan Allaha ibâdet etmelerinden başkasıyla emr olunmamışlardır. Ondan başka hiçbir Tanrı yok. O, bunların eş tutageldikleri her şeyden münezzehtir."⁷¹ Ben de "Ey Allah'ın Resulü! Biz onlara tapmazdık!" dedim. O ise, "Evet, fakat onlar, Allah'ın helal kıldığını haram kılmıyorlar mı, bundan dolayı siz de onları haram kabul etmiyor musunuz? Yine o ruhban ve ahbar, Allah'ın haram kıldığı şeyleri helal saymıyorlar mı, böylece de sizler onları helal kabul etmiyor musunuz?" buyurdu. Ben de "Evet" deyince, Hz. Peygamber: "İşte bu onlara ibadet etmek demektir" buyurdu" demiştir.⁷²

Hz. Peygamber dahi, İslam'ı tebliğ ederken, kendi nefsinden herhangi bir şey söylememiştir.⁷³ O, tamamen Allah Teâlâ'dan aldığı vahiylerle dayanarak insanlara mesajını iletmiştir. Beşerî bir yönü olması sebebiyle, herhangi bir hatalı davranışta bulunmuş olsa bile, Allah tarafından derhal ilahi bir uyarıya muhatap kılınmıştır.⁷⁴ Ancak, Ehl-i kitabın din adamlarının, söyledikleri ve yaptıkları konusunda kimseye hesap vermeme tavrı takınmaları yanında, onları bu davranışları konusunda denetleyen bir mekanizma da olmamıştır.

4. Allah'a Fakirlik ve Cimrilik İsnad Etmeleri

İslam'ın temel inancına göre Allah Teâlâ mutlak zengin ve sonsuz kudret sahibidir. Yahudilerin, Allah'ın ulûhiyeti ve rububiyeti konusunda büyük hataya düştükleri bir diğer husus; "Allah fakir ve cimridir" şeklindeki uygunsuz sözleridir. İfrat ve tefrit çizgisinde bir zümre olan Yahudiler, Allah'a karşı cüretkâr olan bu sözleri sebebiyle Kur'ân-ı Kerîm'de kınanmış ve "Kimdir o ki Allah'a güzel bir ödünç versin de Allah da onu kat kat, bir çok artırsın? Allah kimini daraltır, kimini genişletir. Siz hepiniz ancak ona döndürülüp götürüleceksiniz".⁷⁵ ayeti nazil olunca, Yahudiler alaycı bir tavırla, "Allah fakir düştü para istiyor" demişlerdir. Çünkü ödünç olarak bir şey talep etmek genelde fakirlerin isteğidir.⁷⁶ Onların bu sözlerine karşı bir cevap olarak, "Hakikat, Allah fakirdir. Biz zenginleriz" diyenlerin lafını andolsun ki Allah iştmiştir, söyledikleri (o sözü) haksız yere peygamberleri öldürmeleriyle beraber yazacağız ve diyeceğiz ki: "Tadin o yangın azabını!"⁷⁷ ayet-i kerimesi nâzil olmuştur.

⁷¹ et-Tevbe, 9/31.

⁷² Bıkâi, Nazmü'd-Dürer, 8/442.

⁷³ en-Necm, 53/3.

⁷⁴ Abese, 80/1-7.

⁷⁵ el-Bakara, 2/245.

⁷⁶ Muhammed Eşref Aytaç, Cedelü'l Kur'ân, (İstanbul: Sonçağ Yayınları, 2023) 180.

⁷⁷ Âl-i İmrân, 3/181. Bazı rivayetlerde bu sözü söyleyen kişinin Huyey b. Ahtab olduğu zikredilse de İkrime, Süddî, Mukatil ve Muhammed b. İshak tarafından tercih edilen görüşe göre bu sözü söyleyen Fînâs b. Âzûrâdır. Rivayete göre Hz. Peygamber, Benî Kaynukâ Yahudilerine, Hz. Ebûbekir ile birlikte bir mektup göndermiştir. Bu mektupla onları İslam'a davet etmiş, namaz kılmalarını, zekât vermelerini ve Allah'a güzel bir borç vermelerini istemiştir. Bir gün Hz. Ebûbekir, onların okuluna gitmiş ve orada etrafında çok sayıda Yahudi'nin toplandığı Fînâs b. Âzûrâ ile karşılaşmıştır. Hz. Ebûbekir Fînâs'a şöyle demiştir; "Allah'tan kork ve Müslüman ol! Vallahi sen çok iyi biliyorsun ki Muhammed, Allah'ın hak bir peygamberidir. Size Allah'tan getirdiği gerçek ile gelmiştir. Onu Tevrat'ta ve İncil'de yazılı olarak buluyorsunuz. İman et, tasdik et ve Allah'a güzel bir borç ver ki, seni cennete koysun ve sevabını kat kat versin." Fînâs ise şöyle cevap vermiştir; "Ey Ebûbekir! Sen diyorsun ki bizim mallarımızı Allah bizden borç olarak istiyor. Borç isteyen ancak fakir olandır, zengin değil. Eğer söylediğin doğruysa, demek ki Allah fakirdir, biz ise zenginiz! Eğer Allah zengin olsaydı, bizden borç istemezdi." Bunun üzerine çok sinirlenen Hz. Ebûbekir, Fînâs'ın yüzüne sert bir tokat atmış ve (Müslümanlarla Kaynukâ Yahudileri arasındaki) anlaşma olmasa onu öldüreceğini söylemiştir. Bunun üzerine Fînâs, Hz. Peygamber'e giderek: Bak arkadaşın ne yaptı! demiştir. Hz. Peygamber, Hz. Ebûbekir'e bu şekilde davranmasının sebebini sorduğunda, Hz. Ebûbekir olayı ve Fînâs'ın Allah Teâlâ hakkında sarf ettiği sözleri nakletmiştir. Bunun üzerine Fînâs, Allah Teâlâ hakkında böyle bir ifade kullandığını inkâr edince Hz. Ebûbekir'i tasdik eden "Muhakkak ki Allah biz zengin olduğumuz halde Allah fakirdir diyenlerin sözünü iştmiştir." âyeti nazil olmuştur. Bkz. Ebû İshâk

Bikâî bu ayetin tefsirinde şu değerlendirmelerde bulunmuştur. Bazı Yahudiler hadlerini aşarak *"Allah fakirdir bizden borç istiyor, biz ise zenginiz"* sözleriyle Allah Teâlâ'yı cimri göstermek ve küçük düşürmek istemişlerdir. Müellif, Yahudilerin Müslümanlara karşı duydukları kin ve nefret sebebiyle, onları inançları hakkında şüpheyi düşürmek ve dinlerinden döndürmek için bu sözleri sarfettiklerini ifade etmiştir.⁷⁸

Yahudilerin Allah Teâlâ'ya kudret ve cömertliği konusunda iftira ettikleri ve haddi aştıkları bir diğer sözleri; *"Yahudiler: «Allah'ın eli bağlıdır sıkıdır» dediler. Hay kendi elleri bağlanası ve söyledikleri bu sözden dolayı mel'un olası insanlar! Hayır, Allah'ın iki eli de açıktır. Nasıl dilerse öyle infak eder. O Rabbinden sana indirilen âyetler, onlardan birçoğunun, andolsun ki, azgınlığını, gâvurluğunu artıracak. Bununla beraber biz onların arasına kıyamet gününe kadar sürecek düşmanlık ve kîn bıraktık. Onlar ne zaman harb için bir ateş tutuşdurdularsa Allah onu söndürdü kendilerini dâima yenilgiye uğrattı. Yer yüzünde hep fesatçılığa koşarlar onlar. Allah ise fesadçı olanları sevmez"*⁷⁹ ayeti kerimesidir.

Müellif mezkûr ayetin tefsirinde şu izahlarda bulunmuştur: Yahudiler, *"Allah'ın eli bağlıdır"*⁸⁰ şeklindeki ifadeleriyle aslında Allah'ın kudret ve cömertlikten yoksun olduğunu, Allah'ın rızkı tamamen vermediği, yani aciz olduğunu ima etmişlerdir. Bu durumun, Allah'ın her türlü üstün ve yüce sıfatını inkâr eden bir davranış olduğunu, her türlü iyilik ve yardımın Allah'ın elinde olduğu halde onların bu söylemleri cehaletlerinin tezahürüdür. Müellif ayette, *"Allah'ın eli bağlıdır"* ifadesinin gerçek anlamda bir elin bağlı olduğu anlamında olmadığı, Allah'ın cömertliği ve ikramıyla ilgili bir mecaz olarak kullanılan bir ifade olduğunu zikretmiştir. Ayrıca bir şeyin gerçek anlamı ile mecaz anlamı arasındaki farkı anlamının, Kur'ân'ın ve sünnetin doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için çok önemli olduğuna dikkat çekmiştir. Kur'ân'da mezkûr ayete benzer olarak *"Elini boynuna bağlı olarak asma Onu büsbütün de açb saçma. Sonra kınanmış, peşîman bir halde oturub kalırsın."*⁸¹ şeklinde bir uyarı da yer alır. Bu ifade, bir taraftan elin sıkı olmasının kötülüğünü ve aşırı cömertliğin zararlı olabileceğini belirten bir dengeye işaret etmektedir. Yahudilerin *"Allah'ın eli bağlıdır"* şeklindeki çirkin ve yanlış ifadelerine karşılık olarak Allah, *"onların elleri bağlandı"*⁸² buyurmasıyla yani cömertlikten, erdemden ve her türlü iyilikten onları yoksun bıraktığını ve bu cezanın kesin olarak gerçekleştiğine işaret edildiğini açıklamıştır. Bu cezalandırmanın, sadece maddi anlamda ellerin bağlanması değil, aynı zamanda onların tüm insani ve ahlaki değerlerden yoksun olduklarını, bu bağlamda, *"ellerinin bağlanması"*⁸³ şeklindeki mecazi ifadeyle, onların iyi işlerden ve faziletlerden mahrum olduklarının altını çizmiştir. Müellif ayrıca *"elleri bağlandı"* ifadesinin Arapların eski geleneklerinde, bir kimsenin helak edilmesini dilemek için kullandıkları ifadelerle benzediğini zikretmiştir.⁸⁴

Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî en-Nisâbü'rî, *el-Keşf ve'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Ebû Muhammed b. Âşûr, (Beyrut Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2002), 3/222. Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân* (Beyrut, Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî 1423), 1/319; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat, 1971), 2/470-471.

⁷⁸ Bikâî, *Nazmü'd-Dürer*, 5/139-140.

⁷⁹ el-Mâide, 5/64.

⁸⁰ Bikâî, *Nazmü'd-Dürer*, 6/218.

⁸¹ el-İsrâ, 17/29.

⁸² Bikâî, *Nazmü'd-Dürer*, 6/219.

⁸³ el-Mâide, 5/64.

⁸⁴ Bikâî, *Nazmü'd-Dürer*, 6/219.

Yahudilerin "Allah'ın eli bağlıdır" ifadesinin ardından, Allah onların bu çirkin sözlerini reddetmiş ve ayette buyrulan "lanetlenmişlerdir" ifadesi ile, onlar Allah'ın huzurundan uzaklaştırılmış ve kutsal olan her şeyden kovulmuşlardır. Bikâî, Yahudilerin Tevrat'ta münafıkların günah işleyip, günahlarına rıza göstermelerinin de günah olduğunu gördükleri halde, bazı Yahudilerin bundan daha çirkin olan küfrü gerektirecek işler yapıp diğer bazısının da bu duruma sükût etmesiyle aynı hükümde ortak olduklarını zikretmiştir. Yahudilerin söyledikleri sözlere karşılık, Allah onları lanetlemiş ve onların bu yanlış inancını reddederek "Hayır, O'nun iki eli de açıktır" buyurmasıyla sonsuz cömertliğini ve lütfunun sınırsızlığını açıkça beyan etmiştir.⁸⁵

Sonuç

İmam Burhânuddîn el-Bikâî, klasik tefsir geleneğinde özgün metodolojisi ve özellikle ayetler arası ilişkilere verdiği önemle dikkat çeken bir müfessirdir. Çalışmamıza konu olan Nazmü'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyât ve's-Süver adlı eseri, ayetler arasındaki nazım ve tertip ilişkisini ortaya koymak ve bu ilişki üzerinden Kur'an'ın yapısal mucizesini göstermek amacıyla kaleme alınmıştır. Bikâî, ayetler arasında münasebeti ifade etme konusunda yaşadığı zorlukları mukaddimede dile getirerek eserine başlamıştır. Surelerin muhtevasını "maksûdühâ" ifadesiyle açıklayıp surenin ismi ve konusu arasında ilişki kurmaya çalışmıştır. Besmeleye incelenen sûre bağlamında anlam yükleyerek önceki sûre ile olan bağlantısını kurmuştur. Ayetleri kelime kelime, cümle cümle detaylı biçimde açıklamış; ayetler arasındaki irtibatı ortaya koymuştur. Ayrıca sûrelerin başı ile sonu arasındaki bütünlüğe dikkat çekerek, sûrenin bir bütün olarak anlaşılması gerektiğini savunmuştur.

Bu çalışma, Bikâî'nin Nazmü'd-Dürer adlı tefsirinde Yahudilerin tevhid anlayışı hakkında Kur'an'ın eleştirilerinin nasıl yorumlandığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bikâî Yahudilerin tanrı tasavvuru hakkındaki düşüncelerini Kur'an'ın tevhid ayetleri özelinde incelemiş ve bu ayetlere dayanarak onların tevhid anlayışlarını eleştirmiştir. Araştırmada elde edilen bulgulara göre Bikâî, Yahudilerin Allah'a çocuk isnat etmelerini, sadece dinî bir sapma değil, aynı zamanda Allah'ın yüceliğine ve kemal sıfatlarına karşı açık bir isyan olarak değerlendirmiştir. Müellif, Yahudilerin bilginlerini rab edinmeleri meselesinde, Allah'a ait olan ilahi yetkileri din adamlarına atfetmelerini ve helal ile haramı bu kişilerin iddialarına göre belirlemelerini, onların bilginlerini adeta ilahlaştırmaları olarak değerlendirmiştir.

Bikâî'nin dikkat çektiği bir diğer husus ise, Yahudilerin Allah'ı fakirlikle ve eli bağlı olmakla nitelemeleridir. Müfessir, bu ifadelerin Allah'ı cimri ve aciz göstermeye yönelik çabalar olduğunu belirtmiş; bu tür küfre varan söylemleri ise hem cehaletin hem de kibrin bir tezahürü olarak değerlendirmiştir. Yahudilerin Tevrat hakkında bilgi sahibi olmalarına rağmen bu sözlere sessiz kalmalarının onları aynı sorumluluğa ortak ettiğini vurgulamıştır. Müellif, Yahudilerin bu yanlış inançlarını Kur'an ayetleri üzerinden sistematik olarak eleştirmiştir. Bu çerçevede Hz. İbrâhim'in tevhid vurgusunu Yahudi topluluklarına karşı örnek gösteren Bikâî, gerçek bir inancın ancak akla ve vahiyle destekli bilgiye dayandırılması gerektiğini vurgulamış, Yahudilerin iman konusunda haddi aştıklarını ve bu sapkın inançların sadece tarihsel değil, aynı zamanda zihinsel ve ahlakî bir bozulmanın sonucu olduğunu ifade etmiştir.

⁸⁵ Bikâî, Nazmü'd-Dürer, 6/218-220.

Kur'ân Tefsiri Bağlamında Yahudi Tevhid Anlayışına Eleştirel Bir Bakış: Nazmü'd-Dürer Örneği

Bu bağlamda Bikâî, Kur'ân'ı tefsir ederken yalnızca lafzî anlamla yetinmemiş, ayetler arası münasebeti, tarihsel bağlamı ve itikadî sapmaları birlikte ele almıştır. Diğer taraftan hem Yahudi kutsal anlayışındaki temel zaafı ifşa etmiş hem de Kur'ân'daki tevhid merkezli mesajın tutarlılığını kendi sistemli tefsir anlayışı içinde ifade etmiştir.

Kaynakça/Bibliography

- Adam, Baki. Yahudilik ve Hristiyanlık Açısından Kur'an'ın Tartışmalı Konuları. İstanbul: Pınar Yayınları, 2011.
- Aydın, Fuat. "Bir Sessizliğin ya da Yhvh'nin Tarihi (YHVH'nin Telaffuz Edilmeme Olgusu Üzerine Bir Araştırma)", *Usûl*, 2, (2004/2). 103-128.
- Aydın, Ravza. "Yahudi İman Esasları", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14/25 (2012/1), 189-210.
- Aytaç, Muhammed Eşref. *Cedelü'l Kur'an*. İstanbul: Sonçağ Yayınları, 2023.
- el-Bikâî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen er-Rubât el-Hırbâvî. *Nazmü'd-Dürer fî Tenâsübi'l-'Ayât ve's-Süver*. Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-İslamiyye, 1984.
- el-Bikâî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen er-Rubât el-Hırbâvî. *İzhâru'l-Asr*, Riyad: y.y., 1992.
- el-Bikâî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen er-Rubât el-Hırbâvî. *en-Nüketü'l-vefiyye bimâ fî Şerhi'l-Elfiyyeti'l-Hadîsiyye*, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2007.
- el-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed. *Telbîsu İblîs*. Lübnan: Dârü'l-Fikir, 2001.
- Gündüz, Şinasi. *Yaşayan Dünya Dinleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Gürkan, Salime Leyla. "Kur'an'a Göre Seçilmişlik Kavramı ve İsrailoğullarının Seçilmişliği Meselesi". *İslam Araştırmaları Dergisi*. 13 (2005), 25-61.
- Gürkan, Salime Leyla. "Ruhban", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/204-205. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Gürkan, Salime Leyla. "Sebt" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/256-258. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Gürkan, Salime Leyla. *Yahudilik*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2012.
- el-Hatip, Abdullah Abdurrahman. *Bikâî ve Tefsirindeki Metodu*. Şârika: Şariat ve İslami Araştırmalar Fakültesi, ts.
- Kaplan, Abdurrahim. *Bikâî'nin Nazmü'd-Dürer'inde İsrâîliyyât*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Kara, Necati. "Nazmü'd-Dürer," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/463-464. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Kara, Ömer. "Bikâî" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/149-150. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Korkmaz, Mehmet Fatih. "Allah'ın İsrailoğulları ile Ahidleşmesi". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34 (2019), 317-352.
- Kurt, Ali Osman. "Yahudilik'te Sürgün Teolojisi: Tanrısal Bir Ceza Olarak Sürgün". *Dini Araştırmalar Dergisi* 9/25 (2006), 61-78.
- Kutsal Kitap: Eski ve Yeni Antlaşma, (Tevrat, Zebur, İncil). İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2002.
- Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur, İncil. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi-Yeni Yaşam Yayınları, 2009.

- Küçük, Abdurrahman vd. Dinler Tarihi. Ankara: Berikan Yayınları, 2020.
- Küçük, Abdurrahman. "Ahid". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 1/532-533. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Meral, Yasin. Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik. İstanbul: Milet Nihal Yayınları, 2021.
- el-Mevsîlî, Ekrem Abdülvehhab. Bikâî ve Tefsirindeki Metodu. Ürdün: Darü'l-Feth, 2014.
- Mukâtil b. Süleymân, Ebû'l-Hasen b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî. Tefsîru Mukâtil b. Süleyman. Beyrut, Dâru İhyâi't- Tûrâsi'l-Arabî 1423.
- es-Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm en-Nisâbü'rî, el-Keşf ve'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur'ân, thk. Ebû Muhammed b. Âşûr. Beyrut: Dâru İhyâi't-Tûrâsi'l-Arabî, 2002.
- es-Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm en-Nisâbü'rî. el-Keşf ve'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur'ân. thk. Ebû Muhammed b. Âşûr. Beyrut Dâru İhyâi't-Tûrâsi'l-Arabî, 2002.
- Sehâvî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdîrrahmân b. Muhammed. ed-Davû'l-Lâmîa li Ehli'l-Karnî't-Tasî'. Beyrut: Mektebetü'l-Hayat, ts.
- et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî, Camiu'l-Beyan an Te'vili Âyi'l-Kur'âni. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et- Türki. Kahire: Merkezü'l-Bühûs ve'd-Dirasati'l-Arabiyye ve'l-İslamiyye Bi-Dari Hicr, 2001.
- Yazır, Elmalılı Hamdi. Hak Dini Kur'an Dili. İstanbul: Eser Neşriyat, 1971.
- Yurteri, Yasemin. Ezra, Philo ve Maimonides Özelinde Yahudilikte Değişimler. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- ez-Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ed-Dımaşkî, el-A'lâm, Beyrut: Darû'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002.